

„Errores scientifici et historici“ u nadahnutim knjigama i „citationes tacitae.“

Na kritiku u „Bog. Smotri“ br. 1., 2. g. VII. pa dalje

(Nastavak).

Odgovara: U. Talija.

15. Akutno pitanje, koje napominjem u svojoj knjižici gosp. kritik.

Što je bilo povodom mojoj digresiji, napomenuo sam na drugom mjestu. U svojoj brošurici — a i to sam već napomenuo — naveo sam nekoliko poteškoća, što sam uzeo iz običnih manuala teologije i tim sam htio dokazati, da kada bi se te i druge poteškoće htjelo poravnati sa »citationes tacitae« bilo bi ih ogroman broj, da bi se gotovo svagdje u Bibliji mogle naći te »citationes«, a ne primajući hagiograf odgovornost za takove »citationes« bilo bi u Bibliji malo što nepogrješiva; tim više, što bi se morale ubrojiti u te »citationes« i dokumenti i relacije neposredne i pučka predaja. — Odatle se vidi, da ja nijesam naveo to, da utvrdim ili dokažem, te u Bibliji ima »errores«, jer da su bili to za mene »errores« pravi, ne bih se bio niti starao da pokažem, kako se »nerješivi errores« za neke rješavaju. Gosp. Kritik stavlja to u usta moja kao objekcije protiv nepogrješivosti Biblije: to dakako po svomu običaju izvrćući, navrtajući. Te poteškoće kuša on da riješi. — Ja protiv toga riješenja nemam ništa: bile one riješene kako treba, ne bile, meni je, što se moje osobe tiče, jednako pravo, jer kada ne bi bile riješene, znam, da više stvari ima u Bibliji što ne razumijem nego što razumijem. To rješenje g. kritika, ako bi imalo smisla, imalo bi u samomu ovom slučaju, ako bi se htjelo dokazati, da njegov način rješavanja vrijedi, da se poravna akutno ono pitanje, o komu ja govorim, a da ne vrijede

ništa principi Enciklike »Providentissimus«, koje sam ja usvojio i proširio. Ja ću sada vidjeti, da li je to tako.

Akutno to pitanje, u kratko formulirano, ovo je: Stali su neki teolozi učiti i jače isticati:

1. Tradicionalno tumačenje Biblije uči, da je u Bibliji **absoluta veritas**. Absoluta veritas Biblije valja da bude u tomu, što Biblija govori svom preciznom točnosti, oštro znanstvenim govorom, kojemu govoru moraju odgovarati rezultati i znanstveni i historijske kritike. (»Etudes Biblique«. Loisy i drugi.)

2. Hagiografi, kada su pisali svoje knjige nadahnute, nijesu mogli a da ne usvoje u pogledu znanosti i historije mišljenje svoga doba. Mišljenje toga doba nije bilo ispravno, kada bi se isporodilo sa rezultatima znanstvenim i historijskom kritikom.

3. Stoga ne može, a da ne bude »errores« u Bibliji.

4. Odavle nužno slijedi prema mišljenju nekih, da u Bibliji ne može biti **absoluta veritas**, već samo **relativa**, to jest za ono vrijeme; kada su pisane bile, hranile su u sebi istinu, a ne za naše doba. »Errores«, što su u Bibliji, nijesu drugo, nego dio nepotpune knjige. Nepogrješivost Biblije je u tomu, što hrani u sebi **veritatem relativam**.

5. Prema mišljenju nekih drugih, budući da hagiografi usvajaju mišljenje svoga vremena u pisanju povjesti, tu upliću pučke tradicije, koje ne odgovaraju u svemu realnoj objektivnosti i za koje hagiografi ne jamče. Takovi historijski »errores« ne kose se sa nepogrješivosti Biblije.

6. Prema mišljenju drugih imade »errores« u Bibliji, koji se ne dadu nikako izravnati. Da se spasi nepogrješivost Biblije, valja reći, da su se hagiografi tu služili sa citacijama, ali nijesu uzimali odgovornost za istinitost »citacija«; stoga »error« može biti u citaciji (citatio tacita), ali se ne može kazati, da je »error« hagiografa, jer i ako on jamči za istinitost citacije, ne jamči za istinitost sadržaja citacije.

Teško je povući točno pograničnu crtu izmeđju svih teologa i pojedinih, jer mnoge ideje nekima su zajedničke a opet imadu svojih osobitosti, pa opet osobitosti sa jačim i slabijim šarama. Međju njima dolazi govor o »**error formalis**« i »**materialis**«, o onomu, što hagiografi govore sami i onomu, što oni

navode, da su drugi kazali; o načinu pisanja povjesti kritične po modernu i načinu pisanja povijesti kod Semita i t. d. . . .

Baza je tim svima zajednička: Bibliju, ako se hoće spasiti njezina **absolutna veritas**, valja tumačiti u oštro znanstvenom govoru, i valja da tomu govoru odgovaraju potpuno rezultati znanstveni i historijski; ako pak ne odgovaraju, valja reći, da hagiografi ne jamče za to, ili da u Bibliji nema **absoluta veritas**, već samo »**relativa**«.

Ove teologe nijesu smetale poteškoće i »errores«, koji su bili iznešeni i riješeni, jer poteškoća, koja je riješena, nije više poteškoća. — Nijesu ih smetale ni poteškoće, što je iznijela kriva filozofija protiv nauka S. i N. Zavjeta, kao na pr. »De Leviratu«, »Polygamia«, »De sacrificis humanis«, »de poena talionis«, »De usura pro aliis non de suis« i t. d. Nijesu ih smetale neke poteškoće, što ih je iznijela historijska kritika, kao na pr. o dobi Danijelovih knjiga, o Kvirinovu cenzusu, o Liziji, o Tacitovoj relaciji (Histor. V.), koja izvješćuje sve drugčije, nego Pentateuh o narodu jevrejskomu i t. d., a niti druge, već su ih smetale poteškoće, koje im je stvorilo stanovište, na koje su se oni postavili, ili bolje da rečem na kojem su mislili i tvrdili da stoji tradicionalna egsegeza, a to je: Biblija ima u sebi absolutnu istinu, ako se tumači u oštro znanstvenom govoru prema našem vremenu i ako tomu tumačenju odgovara realnost. — Ovo im je stanovište stvorilo poteškoće i »errores«, koji su im se činili nerješivi. — Zbilja takovi i jesu sve dotle, dokle se pretpostavi, što ti teolozi pretpostavljaju. Ako se pretpostavi što ti teolozi pretpostavljaju, ne će se nikada ono, što se govori u I. pogl. Geneze dovesti u sklad sa znanstvenim rezultatima ni astronomije ni geologije ni fizike. Ne će se moći nikako dovesti u sklad, što govori knjiga Jozujina, Rohelth, sa heliocentričnim našim planetarnim sustavom, jer ti teolozi kazati će »sol movetur, terra autem in aeternum stat« u znanstvenom govoru i preciznom (a taj se hoće, da se spasi »absoluta veritas« u Bibliji) znači, da je zemlja središte našega planetarnoga sustava a ne sunce. Ne će se nikada moći dovesti u sklad, što se govori u Pentateuhu da se אֲרֶבֶת (zec) imade ubrojiti među preživače (ruminantia), jer

zec nema želudca, kao što ga imadu preživajući. Pa ako bi se kušalo prevesti אֲרֵנְבַת sa divokoza ili sa jelen, koje su preživajući, ti bi teolozi odvratili, da to njima ide u prilog. Tim bi se potvrdilo, da Mojsija hoće zbilja da govori oštro znanstvenim jezikom; a tim bi se učinila *causa peior, jer*, ako bi se u ovom slučaju spasila *absolutna istina* prijevodom neopravdanim, ne bi se spasila na mnogo drugih mjesta. — Niti bi pomoglo, ako bi se kazalo, da hagiograf zove zeca preživavčem stoga, što zec usnama trepti, te se čini, kao da preživav, jer takov govor bio bi »znanstveni error«. Pretpostavljajući principe tih teologa ne će se nikada dovesti u sklad što se čita in libro Sapientiae »Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine«. Uzme li se ovo u oštro znanstvenom govoru, nije istina, i teolozi, o kojima je govor, kazati će: to nama dokazuje, da u Bibliji absolutne istine nema, to jest istine, koja vrijedi za svako doba, jer ovo istina nije, bar sada, da mati nosi dijete u utrobi 10 mjeseci. — Ne će se nikada dovesti u sklad, pretpostavljajući gore navedene principe, što se čita, »Educens nubes ab extremo terrae, et fulgura in pluviam fecit. (Ps. 134, 7.), jer metereologija uči, da od vodene pare kondensirane uslijed padanja temperature, čemu mogu biti različiti uzroci, nastaje kiša, a elektriciteta bila pozitivna bila negativna, i ako može utjecati na padanje oborina, da ne stvara kišu. To kazati znanstveni je »error«. Ne će se nikada dovesti u sklad sa istraživanjem znanstvenim na zoološkom polju ono, što nam kaže Tobijina knjiga, da je na rijeci Tigris-u navalila riba na Tobiju, da ga proguta, jer u Tigrisu ne ima takovih riba, koje bi mogle progutati čovjeka.

Pretpostavi li se, da je »absoluta veritas« u tomu, ako se Biblija bude tumačila u oštro znanstvenom historijskom govoru, i tomu govoru bude odgovarala objektivna realnost; uvijek će ostati »error« ono, što govori Geneza 46. 21. »Filii Benjamin: Bela et Bechor et Asbel et Gera et Naaman et Echi et Ros et Mophim et Ophim et Ared. Deset dakle sinova. Dok Paral. 7. 6. nabraja samo tri, naime Bela, Bechor i Jahiel. Pa opet Paral. 8. 1. navodi samo pet. Ti teolozi kazati će, ako je Benjamin imao deset sinova, nije mogao imati samo tri; ako je pak imao tri, nije mogao imati deset ili pet.

Ti će teolozi kazati, da je error, što govori Luka u Isu-sovoj genealogiji: »Qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad«, jer prema Genezi 11., 12. Cainan nije bio filius naturalis Arphaxada, već Sale, a kazati, da je Cainan bio filius naturalis Arphaxada, opire se absolutnoj istini, koja mora biti u Bibliji. Ti će teolozi kazati, da su mnoge citacije u N. Zavjetu iz Staroga Zavjeta pogriješne, kao na pr. (Hebr. 10., 4.) »Hostiam et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi.« Ove su riječi uzete iz Psal. 39., 7., a u jevrejskomu tekstu čita se אָנִים פְּרִיָּתִי a znači »uši si mi probio« kao što i S. Jeronim prevodi »aures fodisti mihi. S. Pavao dakle citira pogriješno, mjesto »aures fodisti mihi« piše »corpus autem aptasti mihi«.

Tako će ti teolozi kazati pretpostavljajući svoje principe, da su pogriješne relacije o sveopćem potopu i geografskom i antropološkom kao i izražaj »trans Jordanem« i riječi Psal. XXIII. »fundavit eam (t e r r a m) super aquas« i relacija triju Evangjelisti o natpisu, što je bio postavljen na križu itd. . . .

Ove pogriješke ostaju nerješive — kako sam već napomenuo — sve dotle, dokle se pretpostave principi, što ti teolozi pretpostavljaju, a to su: **U Bibliji je tada absolutna veritas, to jest koja vrijedi za svako doba, ako se bude tumačila u oštro znanstvenom govoru, i tomu govoru bude odgovarala objektivna realnost.** Nijedno pravilo hermeneutike, niti poznavanje semitskih jezika ni grčkoga jezika ne će pomoći, ako se ne pretpostave principi Enciklike »Providentissimus«, kako ću to niže pokazati.

Gosp. kritik kušao je da riješi neke pogriješke, koje sam ja naveo — kako sam već kazao — ne da dokažem, da u Bibliji imade »errores« kako mi to kritik podmiće, već da pokažem, da, kada bi se htjele sve poteškoće, koje se iznose, riješiti sa »citationes tacitae«, malo bi što ostalo u Bibliji, što je nepogriješivo. Stoga ja ne znam, da li su teolozi o kojim govorim reflektirali na one pogriješke. Bilo kako bilo, ni one pogriješke nijesu riješene kako su ih drugi prije, a sada opet g. kritik riješili, ako se ne pretpostave principi Enciklike protiv teologa, o kojima govorim.

I. Mat. 21, 4. »hoc factum est, ut adimpleretur quod dictum est per prophetam«, a riječi su uzete iz Izaije i Jeremije. Gosp.

kritik govori: to je pogrješka prevodioca Matejeva evangjelja, koje je bilo napisano jevrejski, a tu je napisano bilo: po prorocima koji govore. U jevrejskomu jeziku singular imade značenje i plurala. Prevodilac, mjesto da prevede u pluralu *διὰ τῶν προφήτων λεγόντων*, preveo je singularom *διὰ τοῦ προφήτου λεγόντος*.

Teolozi, o kojima govorim, odgovorili bi na ovo riješenje: a) I ako je zgodno sredstvo rješavanja pozvati se na pogrješku ili prepisivačevu ili prevodiočevu, ali nije kritično ni znanstveno, ako ta pogrješka ne ima bar neki temelj. Tim više, egzegeta se ne smije pozivati na pogrješke takove ni stoga, što i sama Ėnciklika »Providentissimus« govori: »Fieri quidem potest ut quaedam librariis in codicibus describendis minus recte exciderint, **quod considerate judicandum est, nec facile admitendum, nisi quibus locis rite sit demonstratum**«.

b) Ne znači »considerate judicare«, da utvrdimo jednu pogrješku, pozivati se na jevrejski kodeks Matejeva evangjelja, koji ne postoji, te se tu ne može vidjeti, što je bilo i kako je bilo napisano, i koji nije možda nikada ni opstojao, bar onakov kakav danas imademo Matejev kodeks u prijevodu.

c) Ne znači »considerate judicare«, kada bi i bila istina, da je u jevrejskomu Matejevu originalu bilo napisano **בְּכִלְיָא לְאַחַד** = per prophetam dicentem, da se to ima razumjeti u pluralu »per prophetas dicentes« i da je pisac razumijevao plural, a ne singular.

d) Crkva kada je kazala »Scriptura immunis est ab errore«, imala je na umu kodekse, koji su u porabi Crkve, a ne kodekse, koji više ne opstoje, ili koji nijesu nikada možda ni opstojali. —

Ti teolozi sa svojim principima o absolutnoj istini Biblije zaglavili bi, da i ovi slučaj kaže, te ima mjesta, gdje su »errores«.

Što se mene tiče, tu pogrješke nema, jer ja ne pristajem uz pojam, što su oni sebi stvorili »de absoluta veritate S. Scripturae.«

Opazam ovdje: g. kritik, da utvrdi te se može u semitskim jezicima singular uzeti za plural, navodi Gessenius-a »Ausser den eigentlichen Pluralendungen besitzt die Hebräische

Sprache noch einige andere Mittel um eine Mehrheit von Dingen zu bezeichnen, nämlich a) besondere Wörter mit collectivbedeutung.... c) die Singular-Nomina selbst, von denen viele zugleich collectivich gebraucht werden wie מַאֲנִישׁ Mann, Männer, Mannschaft....

Opazam a) Ovo što piše Gessenius ispravno je. b) Ispravno je, u koliko mnogi singulari imadu kolektivno značenje, naročito מַאֲנִישׁ, koji dolazi često uz drugu imenicu, kao na pr. מַאֲנִישׁ יִשְׂרָאֵל a znači narod, prebivaoce jedne pokrajine. c) G. kritik nije razumio ovo, već zamijenio nomen collectivum sa pluralom. Kolektiv i plural nijesu isto, a zamijeniti kolektiv sa pluralom i obratno znanstvena je pogriješka.

d) Gessenius kaže, da mnoge riječi u singularu imadu kolektivno značenje; to je istina, to sam već priznao. Ne mislim ipak, da Gessenius nije to isto htio kazati o riječi נְבִיאָה = prorok, kao što je u našem slučaju, jer u Bibliji, čini se, da tomu nema potvrde. Ne stvara se jezik i značenje riječi prema slovnici i rječniku, već se slovnica i rječnik stvara prema jeziku, koji je prije postojao nego slovnica.

e) Jevrejski jezik osim plurala imade i dual. Original Matejev — ako je htio biti tačan prema oštro znanstvenom govoru — morao se je služiti dualom (u našem su slučaju dva proroka) a ne singularom, a taj dual prevodilac bio bi preveo sa pluralom, jer se dual grčki izgubio. Singular nije dual, niti nomen collectivum plural. Nomen collectivum uzeti za plural, pa i plural za dual može se u samoj aproksimativnoj formi govora, nikada u znanstvenoj. G. kritik kaže, u matici jevrejskoj bio je napisan singular, a prevodilac grčki preveo je maticu ad litteram, odatle pogriješka. Ja opazam: ako je i to slučaj bio, u matici je imalo biti napisano po prilici ovako:

בְּיַד הַנְּבִיאִים הָאֵלֶּיךָ

Tko bi ovu rečenicu jevrejsku preveo, kako g. kritik misli da bi se imala prevesti: διὰ τῶν προφητῶν = per prophetas bio bi pogriješan prijevod, jer nema niti jednoga primjera — u koliko ja znam — da je LXX ili koji drugi prijevod tako preveo.

II. Marija Magdalena maže Isusa prama kazivanju Ivanovu dva dana prije Pasche, prama kazivanju Mat. šest dana

prije. Gosp. kritik ovako rješava. 1. To se radi o dvjema različitim faktima. 2. Obadva se dogagjaju u kući Šimuna gubavca. 3. U obadva maže Isusa Marija Magdalena. 4. Jednom maže glavu i razbija posudu. 5. U drugom maže noge i ne razbija posude. 6. Prvi put mrmrlja Juda, čemu ta rasipnost. 7. U drugom slučaju mrmrljaju svi apostoli, čemu ta rasipnost. 8. U prvom slučaju opominje Isus Judu: »siromahe imate uvijek kod vas, mene ne ćete imati«. 9. U drugomu slučaju isti ukor daje svim apostolima. 10. G. kritik primjećuje, da su jamačno i prvi put apostoli pristajali uz Judu, ali se (možda) nijesu odmah usudili, kao što se je Juda usudio, istupiti protiv djela Marije Magdalene. Drugi put su to učinili. 11. Ali kako su se usudili svi Apostoli drugi put mrmrljati protiv mazanja, kada su čuli prvi put ukor blagi Spasiteljjev, što ga je dao Judi; g. kritik odgovara: a) ona opomena i ako glasi općenito vezana je na ukor, što ga Gospodin daje Judi, te je lako da je apostoli nijesu onaj čas na se niti protegli. Ali ako su je protegli, mogli su je poslije 4 dana upravo tako zaboraviti kao što je Petar zaboravio samog Gospodina, iza kako se je jedva četiri sata prije gotovo zakleo, da će s njim i u tamnicu i u smrt poći«. (v. B. S. VIII. 2., 144., 145.)

Ovo je dakle riješenje, koje daje g. kritik i kojim hoće da dokaže, da principi Enciklike ne vrijede ništa, koje je O. Talijsa usvojio i proširio.

Teolozi, o kojima sam govorio, prema svojim principima »de absoluta veritate Bibliae« odgovoriti će g. kritiku:

a) Ne može se povjerovati da su to dva različita fakta, koja su se dogodila u razmaku od malo dana, jer ih prate iste prilike: 1. zgagjaju se u Betaniji, 2. zgagjaju se u kući Šimuna gubavca. 3. Marija ista maže Isusa. 4. Maže ga pomasti »Nardi Pistici«. 5. Neki tu bivaju smučeni i prigovaraju tomu mazanju. 6. Isusova opomena »svegi ćete imati siromahe, mene ne ćete imati«. Ovo je teško vjerovati i uz ovo pristati. Ne vrijedi kazati, kao što je g. kritik kazao protiv O. Talijsa: ako je to teško vjerovati, zar se ne može vjerovati? Može se — odgovaramo mi — vjerovati, može se dakako vjerovati, da ptica leti bez krila, ali se ne pita, da li tko što može vjerovati, već da li je ta vjera umna čovjeka, to jest vjera, koja imade nekoga temelja.

b) Ne može dopustiti, da su tu dva različita mazanja i stoga, što bi bio Ivan evangjelist obadva napomenuo, a ne samo jedno. Ivan, koji je stao u tjesnijim odnošajima sa Šimunovom obitelji u Betaniji, iznosi u svomu Evangjelju mnogo vijesti, koje se dotiču Isusa i te obitelji, o kojima drugi ne govore, kao na pr. uskrsnuće Lazarovo. Pa ako je druge vijesti pa i neke potankosti iznio, za što bi bio premućao ovu vijest o dvostrukom mazanju?

c) Ne može se dopustiti, da su dva različita dogogjaja bila, jer u tom slučaju valja inkriminirati sve apostole, da su svi ustali, osudili djelo, naime mazanje Marije Magdalene i protiv toga mrmljati, kako to kaže g. kritik. Inkriminacija, koja postaje teža, što apostolima nije bila dosta Isusova opomena i ukor, što bješe dao u prvomu mazanju Judi »pauperes semper habetis, me autem semper non habetis«, jer su oni pristajali (kako govori g. kritik) uz Judu kod prvoga mazanja, a kod drugoga nijesu se mogli više uzdržati, već javno u lice Isusu protestovali protiv mazanja. U tomu društvu bio bi uključen i Ivan, koji bi bio protestovao protiv mazanja; taj naime Ivan, koji u Evangjelju piše o Judinu protestiranju u našem slučaju »Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat an eum, sed quia fur erat (Ivan. XII., 6.)

Dakle ovaj Ivan uz druge apostole pristao i uz Judu, kojega zove, da je lupež bio, da protestuje protiv mazanja! Tko će ovo vjerovati i pristati uz ovakovu egzegezu? Reći će g. kritik: mislili su, da prvi ukor nije upravljen njima. Radeći se, opažam ja, o generalnoj opomeni, to reći isto je što i držati, da ono jedanaest apostola nije drugo bilo, nego jedanaest ljudi, koji ne shvaćaju ništa. Reći će g. kritik: ako i nijesu zaboravili, moglo im se dogoditi, što se je i Petru dogodilo, da je kazao: »Nepoznam ga«. Petar pred terorom i opasnosti svoga života, da sebe spasi iz opasne situacije, u koju se bijaše stavio iz ljubavi prema Isusu, govori: »Nepoznam ga«; a u kojoj su opasnoj situaciji bili jedanaest apostola da iz straha protestuju protiv mazanja i da brane Judu, kojemu nije bilo stalo do siromaha, jer fur erat? Da je Sv. Petar iz slabosti pogriješio, to nam govori Biblija, stoga se to i dopušta; a tko nam govori, da je svih dvanaest apostola pro-

testovalo protiv mazanja? To nam g. kritik govori, krivo tumačeći Bibliju da spasi dvostruko mazanje. Valja baciti u lice apostolima da su i oni lupeži bili, kao što je i Juda, da se podupre krivo mišljenje, koje se ne može održati i radi drugih razloga, dvostrukog mazanja. Ali ova inkriminacija izazivlje čak jačih poteškoća nego li je ova: mazanje se je dogodilo šest dana i dva dana prije Vazma.

Ti teolozi prama svojim principima o absolutnoj istini u Bibliji zaglaviti će ovako — ako su inače oni i reflektovali na ovu poteškoću. — Jedan te isti dogogaj ne može se zgoditi 6 dana i 2 dana prije Vazma. Evangjeliste — ako se kaže, da su oni htjeli zbilja označiti vrijeme, kada se je zgodilo mazanje — učinili su pogriješku. To bi bio jedan izmegju drugih slučajeva, da nema u Bibliji »absolutne istine«.

Što se mene tiče, tu nema kontradikcija. Ja sam o tomu već na drugom mjestu govorio. Činim jednu opasku na tumačenje g. kriřika. On tvrdi, da su se zgodila dva mazanja u razmaku od šest dana. Prama principima, kojih se on drži, za pravo imala su biti ne dva, već tri mazanja. Jedan, o kojemu govori Matej i drugi, o komu govori Marko, treći o komu govori Ivan; jer prama tumačenju g. kritika i nekih drugih, koji su izazvali i prouzrokovali pitanje o relativnoj istini, u Bibliji i prema kojoj egzegezi ne bi mogla ni biti absolutna istina a Bibliji već samo relativna, valja da bude mazanje kod Mateja različito od onoga, o komu govori Marko. Matej govori da su se apostoli smutili, a Marko da su neki „ἦσαν δὲ τινες ἀνανακτοῦντες.

Dakle prvo mazanje moralo se je zgoditi šest dana prije Vazma, drugo dva dana prije Vazma. Trebalo bi ovdje da nam se označi, kada se je zgodilo treće. I ovo treće, po izvještaju Markovu, moralo se je zgoditi dva dana prije. Kod prvoga mazanja po sudu g. kritika sam je Juda prigovarao mazanju, kod drugoga mazanja prigovarali su samo neki izmegju apostola, kod trećega svi. Ja ovdje ne dodajem niti riječi. Neka kaže onaj koji imade i malo razuma — znači li ovo, ne znači li ovo kompromitovati vjerodostojnost Evangjelista i moralni karakter apostola?

III. Gosp. kritik rješava poteškoću Mat. 21. 1., Lucae 19. 29., Mar. 11. 1. Jedan Evang. govori: »Quum appropinquasset

Hieros. et venisset Bethpage«, drugi »Quum appropinquasset ad Bethpage et Bethaniam«, treći »Quum appropinquasset Hieros. et Bethaniam«. Ovo poravnava ovako g. kritik. 1. Isus je dolazio iz Hierika. 2. Bethania i Bethphage i Jerusalem putniku, koji dolazi iz Hierika, ostaju kao na jedan luk periferije prema centru. 3. Može se dakle kazati i to je ispravno »Isus kad se je približio Jerusalemu i došao (blizu) do Bethphage; može se takogjer kazati: kad se je Isus približio Bethphagi i Bethaniji: tu nema kontradikcije (v. B. S. VIII. 2. 136.). Ovo je riješenje, kojim se hoće da pokaže da principi Enciklike ne vrijede niti moji, koje sam uzajmio iz Enciklike.

Teolozi, o kojim govorim, odgovorili bi, ako su inače oni reflektovali na ovu poteškoću — 1. U znanstvenoj formi govora »appropinquare ad Bethphage (*ἤγγυζεν εἰς Βηθφαγή*) »približite se Bethphagi«, ne znači niti može značiti što i »doći u Bethphagu« (*ἔλθειν εἰς Βηθφαγή*) venire Bethphage: Jedno je značenje »dolaska« a drugo je »približanje«; u znanstvenom i tačnom govoru, ko bi ova dva termina zamijenio, pogriješio bi. Stoga bar jedan Evangjelist mora da je pogriješio. To bi opet bio dokaz, da u Bibliji nema absolutne istine.

2. Gosp. kritik spominje, da Isus dolazijaše iz Hierika. No, tko je to njemu kazao? Možda će g. kritik reći, da se to čini nekako iz Evangjelja Mateja i Luke. Ali ako se to čini iz Evangjelja Matejeva, čini se ne manje vjerojatno iz Evangjelija Ivanova, da je on dolazio iz Bethanije. »Cognovit ergo turba multa ex Judaeis, quia illic est (u Bethaniji) et venerunt non propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis. Cogitaverunt autem principes sacerdotum ut et Lazarum interficerent. Quia multi propter illum abibant ex Judaeis et credebant in Jesum. In crastinum autem (bio je Isus došao šest dana, prije Vazma u Bethaniju, a ne kako g. kritik pogrešno meće, da se je Isus približavao Jerusalemu 6 dana prije Vazma i to baš s istočne strane iz Jeriha v. B. S. VIII. str. 136) turba multa, quae venerant ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Jerosolymam (iz Bethanije dakle ne iz Jerika) acceperunt ramos palmarum...

(ovo je onaj put, o komu govore druga tri Evangjelista, relacije kojih se ne slažu). Ako je Isus dolazio iz Bethanije, prema kazivanju Ivanovu, a Bethphage ostaje između Bethanije i Jerusalema, nijesu mogli nikako Evang. kazati, a da ne bi bila pogrješka u znanstvenom oštroj govoru »quum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam.«

3. Gosp. kritik rješavajući jednu poteškoću, ne samo da je nije riješio, već je stvorio od jedne dvije. A ta druga jest, da Sinoptici kažu, da Isus dolazijaše iz Jerika, a Ivan iz Bethanije. Ti teolozi pretpostavljajući svoje principe kazati će, da su ovdje dva slučaja njima u prilog, kojim se utvrđuje da u Bibliji nema absolutne istine: prvi je što *ἰγγύζειν* ne znači isto što i *ἐλθεῖν*; a drugi, što dva Evangjeliste među te je Isus dolazio iz Jerika, a Sv. Ivan, da Isus dolazijaše iz Bethanije.

Što se mene tiče, sada ću samo kazati ovo. Te se i takve poteškoće mogu stvarati u Bibliji, kada se ne imadu pred očima principi Enciklike »Providentissimus«. A ti su principi a) hagiografi kada govore, govore »humano more« ljudskim jezikom, b) ljudski jezik t. j. forma ljudskoga govora nije uvijek oštro znanstvena, jer ona može biti i akomodativna (»sermo vulgaris« riječi Enciklike) može biti pojetična, može biti dubitativna, može biti aproksimativna pa može biti i oštro znanstvena, c) oni, koji nalaze kontradikcije u Bibliji imali bi pomisliti, da li su se na onim mjestima, gdje im se čine pogrješke, hagiografi služili oštro znanstvenom formom, jer je moguće, da su se oni tu služili kojom drugom formom, a u tomu slučaju mijenja se značenje pod formom, a tom promjenom nastaju ti tobožnji »errores«, d) imalo bi se imati pred očima, da absoluta veritas u Bibliji nije samo ako Biblija bude govorila oštro znanstvenom formom i tako se bude tumačila, a tomu tumačenju bude odgovarala objektivna realnost; već absoluta veritas može biti ako Biblija bude govorila formom akomodativnom (vulgarnom Enciklike) i pojetičnom (alegorijama, simbolima itd.) aproksimativnom i drugima. Inače misliti pogrješka je. Ovako su mislili mnogi teolozi in caussa Galileo-Galilei, ovako misle neki i sada, inače »bona fide«; ovako misle i oni teolozi, koji očito govore, da u Bibliji nije »absoluta veritas« već da su tu »errores«, što više, ti teolozi tvrde, da

tradicionalna egzegeza drži, da ako se hoće spasiti absoluta veritas u Bibliji, valja je tumačiti u oštro znanstvenom govoru. S ovakovom premisom ovi zadnji teolozi meću uza zid one teologe, što sam gore naveo, i njima spasa nema. Premisa je dakako falsa, jer, ako su se neki teolozi takovom egzegezom služili i ako se neki i danas služe, ne smije se reći, da je to tradicionalna.

IV. Gosp. kritik rješava poteškoću Mat. VIII. 5. »accessit ad eum Centurio« Luka VII. 3. »Misit ad eos seniores judaeorum« ovako: Glagol προσέρχεται = accedere ἔρχεται znači i osobno vršiti neku radnju i vršiti je po posrednicima. S toga se relacija Matejeva pokriva sa Lukinom.

Ti teolozi odgovoriti će, ako su inače imali pred očima ovu objekciju, ovako. U oštro znanstvenoj formi govora accessit (προσέρχεται) ad eum Centurio, ne može nikada značiti što govori Luka »Misit ad eos seniores«. U prvomu slučaju oštro je označen subjekat, koji pristupa k Isusu, a to je Centurio, to jest njegova osoba; a u drugomu pristupaju »seniores«. To su dva subjekta posve različita.

Što se mene tiče, ja nemam ništa protiv toga rješenja. Gosp. kritik se je ovdje poslužio, da riješi poteškoću, aproksimativnom formom govora. »Accessit ad eum Centurio« u znanstvenom govoru znači, da je Centurio lično pristupio k Isusu, ako se pak ta rečenica »Accessit ad eum Centurio« uzme u aproksimativnoj formi govora, može značiti, da je pošao per intermedios bili to seniores, bilo pismo ili što drugo, kao što je ovdje slučaj. Ovu poteškoću nije riješila ni grčka ni jevrejska riječ, jer riječ »accedere« ne ima u sebi značenje ni doći in persona ni per intermedios, već to značenje poprima tek onda, kada joj se doda imenica ili se iz konteksta sazna, da je to aproksimativna forma govora a ne znanstvena. Sv. Augustin u svomu djelu »Contra Faustum Manicheum« (vidi Patr. Latina Migne. T. 42. str. 516.) rješava ovu poteškoću i služi se aproksimativnom formom govora. »Sic Faustus hinc evangeliorum veritati voluit callumniari, quia Matthaeus aliquid dixit, cum Lucas, cum idem narraret, dicere praetermisit . . . quod Matthaeus dixit« »accessit« ad eum Centurio rogans eum . . . Lucas autem quod miserit ad eum seniones Judaeorum . . . Hoc ergo intelli-

tur, Matthaeum breviter sententiam ipsam veram integramque complexum dicentem, quod Centurio accesserit ad Jesum et non dicentem utrum per se ipsum accesserit an per alios... Quid enim? Nonne talibus locutionibus humana plena est consuetudo, cum dicimus aliquem ad aliquid multum accessisse etiam quem nondum dicimus pervenisse? Nonne et ipsam perventionem, cui quasi videtur non esse, quod addi jam possit, etiam per alios fieri usitatissime loquimur saepe dicendo: Egit ille causam suam pervenit ad iudicem... cum plerumque id faciat per amicos?... Quid ergo cum legimus, obliviscimur quemadmodum loqui solemus? An Scriptura Dei aliter nobiscum fuerat nostro more loquuta?« S. Augustin da riješi ovu poteškoću pozivlje se na način ljudskoga govora, koji u oštrom smislu nije znanstven, već aproksimativan, ali ipak koji odgovara istini. Kada čitamo Bibliju — govori S. Augustin — da li zaboravljamo, kako običajemo govoriti? Da li Sv. Pismo govori drugačije s nama, nego li je naš običaj da govorimo? Et hoc quidem de communi loquendi consuetudine pervicacibus turbulentisque responderim. I ovo bi imao kazati — govori S. Augustin — tvrdoglavnim smušenjacija o običajnom načinu govora. Ovu poteškoću nije riješila riječ »accessit« već Enciklika sa svojim »hagiographi loquuntur humano more.«

c) Što g. kritik dokazuje, da glagol **לָמַס** može značiti neku radnju obavljenu preko posrednika pozivljući se na »Uriam Hethaeum percussisti gladio«, gdje je govor upravljen Davidu, a ipak David — saznaje se iz drugoga mjesta — nije ubio Uriju svojom rukom, već mačem filiorum Ammon; to dokazuje, što sam ja već gore napomenuo, da glagol »accedere« u sebi ne znači ni pristupiti in persona ni per intermedios, već se to mora saznati iz drugih prilika, koje prate tu relaciju. I u ovom slučaju utvrđuje se »aproksimativna forma ljudskoga govora«. »Percussisti gladio« u znanstvenoj formi govora znači »Ti si ga mačem pogubio«, a u aproksimativnoj može značiti bilo per filios Ammon, bilo preko koga drugoga. Stoga nije ispravno što piše g. kritik (v. B. S. IX. 1. 26.) prema geniju jevrejskoga jezika ima se uzeti ne u materijalnom smislu (kao da bi satnik osobno išao do Isusa) već u moralnom. Ima

se uzeti tako, govorim ja, ne jer to traži duh jevrejskoga jezika (jer kao bi to istina bila, jevrejski jezik ne bi više imao formu govora, kojom bi mogao iskazati da Centurio pristupa osobno k Isusu, a to istina nije), već se to tako ima uzeti, jer hagiografi govore ljudskim jezikom — kako to naglašuje Enciklika, i jer ljudski govor nije uvijek u oštro znanstvenoj formi.

V. G. kritik poteškoću rješava (Mat. 9. 18.) »filia mea modo defuncta est«, a (Mar. 5. 22.) »Filia mea in extremis est« ovako: Matej je napisao evanđelije jevrejski, jevreji ne imadu prezensa, već preterit i futur. U matici je jevrejskoj bio napisan preterit, ali se sa preteritom može označiti i prezens. Prevodilac je preveo: »kći je moja sada preminula« a morao je prevesti »kći moja umire«. Tim se pokriva potpuno ono, što kaže Matej sa onim, što piše Marko. — Ovo je u kratko rješenje.

Teolozi, o kojima je govor, odgovorili bi prema svojim principima de absoluta veritate ovako:

a) Ne zna nitko, što je bilo i kako je napisano u matici jevrejskoj.

b) Istina je, da Jevreji ne imadu prezensa, već preterit i futur; ali nije istina da im redovito služi preterit za prezens. Jevreji se za označiti prezens služe ponajviše participom, kojemu se često dodaje čestica »ecce«. הֵנּוּ , koju česticu svakog časa susrećemo i u N. Z.

c) Prevodioci — ako su tu kakovi i bili — bili su ljudi onoga doba, kojim je dobro bio poznat i jezik i duh aramajskog jezika onoga doba, tim više što su oni bili u neposrednom doticaju sa onim, koji su se tim jezikom služili. Poznavanje toga jezika čak je više i temeljitije bilo, nego je naše. Mi sada, ako hoćemo da dopremo do značenja jedne riječi, moramo da tražimo prijevode toga vremena i da se njihovu auktoritetu — upotrebljujući kritični duh — pokoravamo. Ako je prevodilac grčki preveo „*ἄρτι ἐτελεύτησεν*“ »sada je umrla« vjerojatno je, da je pogodio smisao matice jevrejske i da je imao razloga za što je napisao »sada je umrla« a nije napisao umire *θνήσκει*.

d) Ako bi bilo dozvoljeno rekonstruirati aramajsko Matejevo Evanđelje, koje više ne postoji, jednakim pravom, što

više većim pravom smjeli bi se rekonstruirati grčki autografi hagiografa N. Z. i jevrejski autografi S. Z. koji više ne postoje, pa u slučaju, da imade kakova netačnost u sadanjim apografima, tražiti kako je moglo biti napisano i kako je bilo napisano u tim autografima. Ali Crkva, kada je kazala da u Bibliji ne ima pogrješaka, imala je pred očima apografe sadašnje, koji su u porabi, a nije govorila o autografima, koji više ne opstoje. Enciklika i ako govori, da je moguće te bude koja pogrješka prepisavačeva, da se to ne smije dozvoliti, ako to nije dokazano. Stoga ti teolozi ovako bi argumentirali: ili je Crkva kazala, da je Biblija *immunis ab errore* u kodeksima, koji više ne postoje, ili u kodeksima, koji su sada u porabi. Ako je Crkva kazala, da je Biblija »*immunis ab errore*« u kodeksima, koji više ne postoje, tada mi imademo pravo, kada tvrdimo, da u Bibliji imade errores, to jest u kodeksima, koji postoje i to se ne opire definiciji Crkve; ako li je Crkva kazala, da je Biblija »*immunis ab errore*« u kodeksima, koji su u porabi, tada valja reći, da ne vrijedi pozivati se na kodekse, koji ne postoje, jer se ne radi o njima.

Ako se hoće braniti i obraniti nepogrješivost Biblije, valja tu nepogrješivost da se brani u kodeksima, što sada postoje i koji su u porabi Crkve, a ne u onim, koji više ne opstoje. Htio bih znati, što bi i kako bi odgovorili na ovu argumentaciju oni teolozi, koji zabacuju princip Enciklike: hagiografi govore »*humano more*«, te misle da Biblija uvijek govori oštro znanstvenom formom ljudskoga govora.

Ovako bi odgovorili ti teolozi, a ovim odgovorima teško da se može što protustaviti, osim ako im se ne obori njihovo stanovište »*de absoluta veritate S. Scripturae*«.

Što se tiče mene, ja bih se postavio na stanovište, na koje se je postavio S. Augustin protiv Faustu, a to je stanovište, što i Enciklika »*Providentissimus*« ističe, a to je stanovište: »*Quid ergo cum legimus, obliviscimur quaemadmodum loqui solemus? An scriptura Dei aliter nobiscum fuerat quam nostro more locuta?*« Hagiografi govore *humano more*. U ovom slučaju govore obadva evangjelisti *humano more* dubitativo. Ideju, koju je htio iskazati onaj princeps Isusu ova je bila: »kći je moja u zadnjim časima života, možda je sad, kad

ovo govorim, i umrla. Ovu su ideju obadva evangjelisti iskazali. Jedan je iskazao sa »modo defuncta est«: »kći je moja možda i umrla«; »kći moja umire sada, jer sam je ostavio izdišuću«. Drugi je tu istu ideju iskazao: »in extremis est« »kći moja izdiše, i budući da sam ju ostavio izdišuću, možda je već sad i umrla«. U običaju je ljudskoga govora, da se ono, što se ne zna stalno, već što se može samo nagagjati, iskaže sa dubitativnom formom govora. Ta dubitativna forma govora bude u više slučajeva označena sa česticom »možda« »ili«, a kadikad ne bude označena, već samo slušač razabire tu formu govora iz drugih prilika. Da tkogod kaže dolazeći k nama sa puta: onaj je čovjek baš sada umro *ἄρτι ἐτελεύτησεν*, mi ćemo to razumjeti, da je to dubitativna forma govora, jer da je umro baš sada, kada taj čovjek s nama govori, ne može znati taj vijesnik, stoga ćemo — ako nam treba — tražiti daljnja razjašnjenja. Takogjer, da nam taj isti vijesnik dolazeći sa duljega puta kaže: taj čovjek izdiše *ἐσχάθως ἔχει*, budući da taj vijesnik ne može znati niti nam može kazati, da li zbilja sada izdiše, kada s nama govori, ili je već umro, mi ćemo shvatiti da je to dubitativna forma govora, naime, da nam on hoće reći, da je možda sada i umro, ako je sat ili dva prije izdisao. Ova forma ljudskoga govora često dolazi u običajnomu govoru naročito kada se radi o nagaganju. Nitko se ne će usuditi te kazati, da se tu krije neistina, koja bi se mogla i kriti, ali tada samo, kada dubitativnoj formi ne bi odgovarala objektivna realnost (kao što bi bilo u našem slučaju: ona kći nije bila ni »in extremis« niti mortua«) ili kada bi slušač zamijenio tu formu sa oštro znanstvenom. U tom slučaju bio bi »error« ali ne kod hagiografa, već u pameti čitaoca.

VI. Gosp. kritik rješava poteškoću iz evangjelja sv. Mateja X. 10. koji govori, da apoštoli ne nose »peram in via neque virgam« a sv. Marko VI. 8. ima »ne quid tollerent in via nisi virgam tantum«, ovako: to su dva fakta posve različita. Prvi, o komu govori Marko, a to je bilo pokusno apoštolsko putovanje, drugi, o kojem govori Matej, a to je bilo definitivno apoštolsko djelovanje. Stoga tu nema nikakove kontradikcije. U prvomu pokusnomu apoštolskomu putovanju Isus je dozvolio da mogu uzeti sa sobom štap; u drugom definitivnom naložio im je, da ne smiju stjecati štapa *ρᾶβδον*.

Megjutim g. kritik mi prigovara, da sam ja — povodeći se za Vukom ili kojim drugim francuskim Srbinom — preveo *κτῆσαι* = nositi, te stvorio od dva fakta jedan sam.

Ti teolozi stojeći na svomu stanovištu de »absoluta veritate« Biblije odgovoriti će na riješenje ovo:

a) Kontradikcija je u znanstvenom govoru reći: nemojte stjecati ili imati ili posjedovati (*possidere*) na putu štap i reći: »nemojte uzimati ili nositi na putu drugih stvari, osim samoga štapa«. Tko nosi, taj ima, tko nosi, taj je i stekao, tko nosi, taj posjeduje. Tko smije nositi, taj smije i imati, tko smije imati taj smije i stjecati. Relacije se Mateja i Marka istiskuju.

b) Stvoriti se može od jednoga fakta dva pa i više, ali valja vidjeti, imade li to kakva temelja, ili je to fantastična elaboracija. Kada bi se smjelo iz nesličnosti dviju relacija o jednomu faktu stvoriti dva fakta posve različita, tada bi se smjelo iz različitih relacija o natpisu, što je bio na križu, stvoriti tri križa, na kojima je Isus bio propet. Matej govori da je bilo napisano »Hic est Jesus Rex Judaeorum; Marko »Rex Judaeorum« a Ivan: »Jesus Nazarenus Rex Judaeorum«. — Ti teolozi bi i dalje — prema svojim principima — urgirali ovako: ili valja stvoriti tri križa, na kojima je Isus izmjenično visio, ili valja reći, da nema absolutne istine u Bibliji. Ovo je dakako netrijezno urgiranje, ali nije manje netrijezno urgiranje sa druge protivne strane.

c) Kada bi se pokušalo stvoriti u našem slučaju dva fakta različita naime: prvo pokusno apoštolsko pufovanje u kojemu Isus dozvoljava učenicima, da mogu sa sobom imati samo štap, i drugo definitivno apoštolsko djelovanje, u kojima im se brani da mogu stjecati *μὴ κτῆσαι* štap na putu, bila bi degradirana ona uzvišena nauka, što se krije pod onim simboličnim a dijelom jasnim govorom Isusovim. Pod ovim govorom Isusovim krije se čak dublja i uzvišenija nauka, nego li je fakat, kada se uzme sa sobom štap, kada se ide na put ili ga se ne uzme. Nije Isus besmisleno dozvolio učenicima u prvomu poslanstvu da stječu štap na putu; a drugomu poslanstvu to im zabranio.

Ovo bi bio odgovor tih teologa.

Što se mene tiče odgovaram a) Istina nije, što mi podmeće g. kritik, da ja prevodim *μὴ κτῆσαι* = nemojte nositi

te da se u tomu povodim za kakvim francuskim Srbinom. Ja to preveo nijesam, već sam uzeo iz običnih manuala i to sam izrijeком napomenuo. b) To je napisano bilo ovako: Matej X. 10. nalaže, da ne nose »peram in via neque virgam« Marko VI. 8. »Neque quid tollerent in via nisi peram tantum«. U tim manualima posve je dobro prevedeno i ako *κτάομαι* znači stjecati. Matej ovako piše: *μη κτήσησθε χρυσόν μηδὲ ἀργύριον μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μηδὲ πήραν εἰς ὄδον μηδὲ ὄδο χιτῶνας μηδὲ ὑποδήματα μηδὲ ῥάβδον*. Onaj, koji je na putu, ne stječe nit ide na put da nabavi »peram« i »virgam« već uzimlje sa sobom »peram« i »virgam« i sobom to nosi, jer mu trebue za put. To se bolje razabire iz riječi »dignus est. operarius mercede sua« ne treba da toga sa sobom nosite, jer ćete to sve steći na putu, to jest biti će vam dano sve, što vam treba. To se i još bolje razabire iz prijevoda Vulgate »nolite possidere«. Ovi manuali nijesu jamačno slijedili nijednoga francuskoga Srbina, i preveli su tačno Isusovu misao i ako glagol *κτάομαι* znači »stjecati« u prezensu, dok u perfektu znači = imati. Tko bi u našem slučaju *μη κτήσησθε* preveo nemojte stjecati = aquirere, taj ne pozna grčkoga jezika *κοινή διάλεκτος*.

c) Gosp. kritik je iz dviju relacija, koje se na oko ne slažu, stvorio dva fakta različita. Ali valja znati da sličnu relaciju imade i Luka (9. 2.) On piše: »Nihil tuleritis in via, neque virgam neque peram neque panem neque pecuniam neque duas tunicas habeatis.« Ovo što Luka pripovijeda, ne slaže se sa Matejom, jer — po mišljenju g. kritika — Matej govori »nemojte stjecati«, a Luka »nemojte imati, i nemojte sa sobom nositi«. Ovo dakle poslanstvo, o kome govori Luka, valja da bude posve različito. Valja dakle, da su ovdje tri različita slučaja: prvi, o komu govori Matej, drugi Marko, treći Luka. Sada, ako Marko govori o pokusnom putovanju, Matej o definitivnom, o kojem govori Luka? Ovakova egzegeza ne samo da ne rješava poteškoće, već stvara nove, i daje povoda teozozima, o kojima govorim, da kažu: mi imademo pravo: absolutne istine ne ima u Bibliji.

Gosp. kritik mi podmiće, da ja stvaram od dva različita fakta jedan, kao što čine racionalisti, koji govore, da je Isus samo jednom nasitio 5.000 ljudi sa malo kruha, pa se muče da

svedu u sklad razliku dviju relacija kod Mateja. Pa gosp. kritik izvagja ovako: »vidi se, kuda to (to jest moje pisanje) smjera.« Ovakovim misterijoznim pisanjem hoće g. kritik (kako je na stotinu drugih mjesta učinio) da osumnjiči moju ortodoksiju, bar pred onim, koji nijesu vješti u ovim stvarima.

Odgovaram. Matej izrijeком govori o dvjema različitim slučajevima, kada je Isus nasitio mnoštvo. Nijedan evangelist ni Matej ni Marko ni Luka ne govori prvo o pokusnom pa opet o definitivnom poslanstvu apostolskom.

e) Ja bih tim teolozima ovo kazao. Isusova ideja, koju je htio preporučiti i istaknuti prije nego ih je poslao, da propovijedaju, bila je ova: u vašemu poslanstvu ne imate se držati kao oni, koji udobno, bogato, raskošno žive. Budite zadovoljni s onim, što vam treba za uzdržavanje vašega života. I zato se nemojte vele brinuti, jer će vam to biti dano: »dignus est operarius mercede sua.« Tu su ideju sva tri evangelista izrazili služeći se aproksimativnom formom govora. Tu je ideju Matej izrazio opisujući, kako se obično drže na putu oni, koji raskošno hoće da žive. Takovi običajno — bojeći se da im što ne pofali na putu i da ne bi trpjeli koju nestašicu, uzimlju sa sobom i zlata i srebra, više odijela, štap i drugo, što bi im moglo trebati. Ovaj opis što čini Matej aproksimativna je forma govora, jer tu nijesu iskazane sve stvari, koje bi pojedini bogataši uzeli sa sobom, a nije ni mogao tačno iskazati, a to nije ni trebalo, već je dosta bilo da istakne samo ono, što običajno bogataša prati na putu. To običajno ponašanje bogataša i onoga, koji hoće da udobno živi i ništa ne trpi, Isus zabranjuje svojim učenicima. — Ovu ideju što je istaknuo Matej svojim opisom, može se jednako vjerno iskazati sa drugim opisom ili opširnijim ili suženim, samo dok bi taj opis prikazao vjerno bogataša na putu bilo u jasnijem bilo u tamnijem svjetlu. — Tu istu ideju iskazuje vjerno i Marko i Luka i ako im se relacije u pojedinim riječima i u rasporedanju riječi ne sudaraju.

Kada Marko govori: »zapovjedi njima *ἵνα μηδὲν αἰρωσιν εἰς ὁδόν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον*, da ne bi uzeli sa sobom na put ništa osim štapa, to ne mijenja ništa na ideji, koju je istaknuo Matej. Ideja kod Mateja jest, hoće Isus, da se apo-

stoli pokažu siromasi u svom poslanstvu, koji ništa ne imadu, a ta ista ideja izbija iz Markova govora, jer kada bi se vidjelo apoštole na putu bez išta, bez novaca, bez kruha itd., već samo sa putničkim štapom u ruci, to bi bila jamačno prava slika siromaha, a ne bogataša. U našem slučaju obadva evanđelista kazali su istu ideju sa formom aproksimativnog govora, koju su oni odabrali, da tu ideju kažu, stoga izmegju njih kontradikcije nema. — Ja bih tim teolozima kazao, da hagiografi govore »humano more«, kako to Enciklika ističe; a kao što u običajnom ljudskom govoru ne dolazi uvijek znanstvena forma, već može biti i akomodativna, pojetična itd.; tako te različite forme dolaze i u Bibliji. — Ja bih tim teolozima kazao, ako im se u kojemu slučaju čini da je »error«, trebalo bi najprvo da oni dokažu, da baš na tome mjestu hagiograf govori oštro znanstvenim govorom (pod kojom formom odskače error), a ne kojom drugom formom, pod kojom se značenje mijenja i error nestaje. — Ja bih kazao tim teolozima da »absoluta veritas« nije u tome, ako se Biblija tumači u oštro znanstvenom govoru, već da absoluta veritas može se kriti pod drugim formama, što sam ja na drugim mjestima dokazao. — Protiv ovoga moga rješavanja, koje predpostavlja principe Enciklike, koje principe ti teolozi moraju usvojiti, ne može biti prigovora. Mogu se ti teolozi izvijati, ali neće nikada moći dokazati, da je ovakov način govora (relacija Mateja i Marka gore navedena) kontraditoran u sebi, dosljedno da isključuje »absolutam veritatem« u Bibliji.

VII. Gosp. kritik rješava poteškoću (Mat. 27. 9.). Matej govori da proročanstvo od trideset srebrnjaka bi izrečeno od Jeremije, dok je bilo zbilja izrečeno ne od Jeremije već od Zaharije, ovako. Tako nije bilo napisano u originalu. Prepisač radi sličnosti slova zamijenio jedno ime sa drugim. (v. B. S. VII. 3. str. 267.)

Ti teolozi odgovorili bi, što su već odgovorili o originalima, koji ne postoje, pa bi zaglavili, da je i to jedan slučaj, koji kaže da u Bibliji nema absolutne istine.

Ja ću ovdje upozoriti i užu i širu publiku, kako S. Augustin rješava baš ovu poteškoću; publika će odatle vidjeti, da, ako se mene ima proglasiti heretikom, što se služim u rješa-

vanju poteškoća akomodativnim (vulgarnim enciklike) pojetičnim, dubitativnim, aproksimativnim ljudskim govorom, da se mora prije osuditi S. Augustina. Matej dakle metnu ime Jeremije mjesto Zaharije. Evo što piše S. Augustin: »Potuit enim fieri ut in animo Matthaei evangelium conscribentis pro Zacharia Jeremias occurreret, ut fieri solet, quod tamen sine ulla dubitatione emendaret, saltem ab aliis admonitus, qui ipso adhuc in carne vivente hoc legere potuerunt, nisi cogitaret recordationi suae quae Sancto Spiritu regebatur non frustra occurrisset aliud pro alio nomen prophetae, nisi quia ita Dominus hoc scribi constituit. Cur ita constituerit Dominus prima illa causa utilissima debet facile cogitari, etiam sic esse insinuatam ita omnes sanctos prophetas uno spiritu locutos mirabili inter se consensione constare, ut hoc multo amplius sit, quam si omnium omnia prophetarum uno unius ore hominis diceretur, et ideo indubitanter accipi debere, quaecumque per eos Spiritus Sanctus dixit et singula esse omnium et omnia singulorum. Cum igitur et quae dicta sunt per Zachariam tam sint Zachariae, quam Jeremiae, quid opus erat ut emendaret Mathaeus, cum aliud pro alio nomen occurrens a se scriptum relegisset, ac non potius sequens auctoritatem Spiritus Sancti, a quo mentem suam regi plus nobis ille utique sentiebat, ita hoc scriptum relinqueret, sicut cum admonendo constituerat ei Dominus ad informandos nos tantam verborum suorum inter prophetas esse concordiam, ut non absurde imo congruentissime etiam Jeremiae deputarem quod per Zachariam dictum reperiremus? (De consensu Evang. 3. 7. 28. seq.)

Ovdje S. Augustin govori:

1. Da je moglo ime Jeremijino stupiti u pameti Matejevoj mjesto Zaharije.

2. Da se to nije dogodilo bez razloga pod utjecajem Duha svetoga.

3. To se je dogodilo stoga, da se dokaže te su svi proroci jednim te istim duhom nadahnuti bili, tako da što je jedan kazao, može se reći, da su svi drugi kazali, a što su svi drugi kazali, da je jedan kazao.

4. Stoga dok je Matej još živ bio, bio bi tko god Mateja opomenuo, da tu pogriješku popravi, da je to pogriješka bila.

5. On tu pogrješku ipak popravio nije, a nije popravio, jer nije imao, što da popravi. Razlog je tomu, što ono, što je kazao Jeremija sve jednako vrijedi, kao da je kazao Zaharija, i ono, što je kazao Zaharija vrijedi toliko, koliko da je kazao Jeremija.

Ovo što je S. Augustin pisao potpuno se pokriva sa onim, što sam ja o istom fakti pisao (v. Errores. str. 41.) Matej je imao na umu glavno kazati, da je onaj fakat o Judi bio u S. Z. proročanskim duhom predvigjen i prorečen. Da li je bio od jednoga ili drugoga proroka, za Mateja je svejedno bilo, do toga držao nije, jerbo mu nije smetalo ni pomagalo, da dokaže, što je htio dokazati, budući da je auktoritet proroka jedan te isti. On je mogao prešutjeti prorokovo ime, pa bi bio svejedno svoju svrhu postigao. Ovakov je Matejev govor pravi aproksimativni (a mogao bi biti i dubitativni) kakov često dolazi u običajnom govoru.

Inače ja načelno nijesam protiv toga, da naime nemože biti pogrješaka prepisavačevih u kodeksima, koji postoje (a to sam na jednom mjestu u mojoj brošurici i napomenuo) ali to samo dozvoljujem prema nauci Enciklike, *quod considerate dijudicandum est, nec facile admit- tendum.*« (Svršit će se.)

